

ลัทธิเหตุผลนิยม

ความหมาย

ลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism) เป็นทัศนะทางญาณวิทยาที่เชื่อว่า ความรู้ในเชิงเหตุผลและความรู้แบบปริมสิทธ์ (a priori) ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่ได้เกิดจากประสบการณ์ หากเป็นความรู้ที่มีมาก่อนประสบการณ์ มีความสำคัญกว่าความรู้เชิงประสบการณ์ อีกทั้งเชื่อว่าเหตุผลเป็นหนทางของการเข้าถึงความจริงแท้ได้มากกว่าการใช้ประสบการณ์หรือการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) แอนโทนี ฟลู (Antony Flew) อธิบายคำลัทธิเหตุผลนิยม ไว้ 2 นัยยะ คือ

1. ในความหมายแคบ หมายถึง ความคิดของกลุ่มนักปรัชญาในยุคศตวรรษที่ 17 และ 18 ซึ่งมีผู้นำคนสำคัญคือ เดส์การ์ต (Descartes) สปิโนซ่า (Spinoza) และ ไลบนิซ (Leibniz) ลักษณะเด่นของแนวคิดนี้คือ

1) เชื่อว่าด้วยเหตุผลเพียงอย่างเดียว มนุษย์ก็สามารถอธิบายหรือเข้าถึงความจริงแท้ของสิ่งต่าง ๆ ได้

2) เชื่อว่าความรู้มีเพียงระบบเดียว คือความรู้ในรูปของนิรนัย

3) เชื่อว่าความรู้ทุกชนิดสามารถจัดให้อยู่ในหลักการอันเดียวกันได้

2. ความหมายในมิติกว้าง หมายถึง การอ้างเหตุผลที่เริ่มต้นจากการอ้างหลักการซึ่งได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่า จริง

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบาย **ลัทธิเหตุผลนิยม** ว่า ในทางญาณวิทยา หมายถึง แนวความคิดซึ่งยืนยันว่า มนุษย์สามารถหาความรู้บางอย่างที่เกี่ยวกับโลกได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านประสาทสัมผัส แต่โดยการใช้เหตุผล นักเหตุผลนิยมบางกลุ่มถึงกับยืนยันว่าประสาทสัมผัสไม่สามารถให้ความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกได้

การใช้เหตุผลตามทรรศนะของนักเหตุผลนิยมมิได้หมายถึงการสรุปที่เกิดจากการอุปนัย (induction) แต่

หมายถึงกระบวนการคิดที่โยงความสัมพันธ์ระหว่างความคิดหนึ่งกับอีกความคิดหนึ่งซึ่งแตกต่างไปจากประสบการณ์นิยมหรือประจักษ์นิยม (Empiricism)

ความเป็นมา

แนวความคิดเหตุผลนิยม ปรากฏมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่นแนวความคิดของไพธากอรัส (Pythagorus) ก่อนคริสต์ศักราช ได้เสนอความคิดไว้ว่าความรู้เกิดจากการใช้เหตุผล และมีหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า มนุษย์สามารถเข้าใจความจริงได้โดยมิต้องอาศัยประสบการณ์ หรือการสัมผัส เช่น รู้ว่ากำลังสองของด้านตรงข้ามกับมุมฉากในสามเหลี่ยมมุมฉากมีค่าเท่ากับกำลังสองของด้านที่เหลืรวมกัน ด้วยความคิดและความสนใจศึกษาในเชิงคณิตศาสตร์ทำให้ไพธากอรัส สรุปเป็นหลักการว่าโลกนี้ถูกควบคุมด้วยกฎเกณฑ์ทางคณิตศาสตร์ ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างจึงสามารถอธิบายได้ด้วยตัวเลข

ในยุคต่อมา เพลโต (Plato 384-347 ก่อนคริสต์ศักราช) ก็เชื่อในความสำคัญของการใช้เหตุผลมากกว่าการใช้ประสาทสัมผัสหรือผัสสะ (sensation) จนกระทั่งท่านเขียนป้ายไว้ที่ประตูอะคาเดมีซึ่งเป็นสถานที่สั่งสอนศิษย์ของท่านว่า ห้ามผู้ไม่รู้วิชาเรขาคณิตผ่านเข้ามา

นักปรัชญากรีกอีกท่านหนึ่งที่มีแนวคิดแบบเหตุผลนิยมคือ อริสโตเติล (Aristotle 384-322 ก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งแม้จะได้ชื่อว่าเป็นบิดาของวิทยาศาสตร์แต่อริสโตเติลก็เชื่อว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์คือการมีปัญญาและความสามารถในการใช้เหตุผล ตัวท่านเองเป็นผู้สร้างระบบการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย (deduction) ซึ่งประกอบด้วย 1. ข้ออ้างหลัก (major premise) 2. ข้ออ้างรอง (minor premise) และ 3. ข้อสรุป (conclusion) ตัวอย่างประกอบที่ผู้ศึกษาปรัชญารู้จักดีคือ

คนทุกคนต้องตาย (ข้ออ้างหลัก)
 โสเครตีสเป็นคน (ข้ออ้างรอง)
 เพราะฉะนั้น โสเครตีสต้องตาย (ข้อสรุป)

หากมีผู้ถามว่า เหตุใดจึงต้องยอมรับข้ออ้างหลักว่าคนทุกคนต้องตาย คำตอบคือเพราะเป็นความจริงหลีกเลี่ยงไม่ได้ (necessary truth)

นักเหตุผลนิยมที่มีชื่อเสียงอีกท่านหนึ่ง คือ เรเน เดส์การ์ต (Rene Descartes 1546-1650) มีความเห็นว่า แม้นักปราชญ์ส่วนใหญ่จะมุ่งหาคำอธิบายความจริงแท้ซึ่งควรจะมีคำตอบอย่างเดียวกัน แต่ปรากฏว่าคำอธิบายที่ได้มีแต่ความแตกต่างหลากหลาย และยังคงโต้แย้งถกเถียง ท่านพยายามหาการอ้างเหตุผลที่ไม่สามารถโต้แย้งได้ โดยอาศัยวิธีการคิดแบบเรขาคณิต ซึ่งเริ่มต้นการอ้างเหตุผลด้วยมูลบทที่มีความถูกต้องในตัวเองจนไม่สามารถโต้แย้งได้ ท่านจึงเริ่มต้นการอ้างเหตุผลดังที่ท่านได้กล่าวว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้สามารถถูกสงสัยได้ แต่การสงสัยนั้นสามารถยืนยันได้อย่างแน่นอนอย่างหนึ่งว่า ผู้สงสัย ย่อมต้องเป็นผู้คิด เพราะถ้าไม่มีผู้คิดย่อมไม่มีสงสัย ท่านจึงกล่าวให้หนักแน่นยิ่งขึ้นว่า “ฉันสงสัย ฉันจึงคิด” (I doubt, therefore I think) ซึ่งเป็นประโยคที่ไม่สามารถปฏิเสธได้เมื่อมีความคิด ไม่ว่าจะคิดเรื่องใด เรื่องนั้นอาจจะถูกหรือผิดก็ตาม แต่สิ่งที่สามารถยืนยันได้โดยไม่สามารถถกเถียงได้คือ ความคิดย่อมยืนยันการมีอยู่ของผู้คิด ท่านได้กล่าวว่า “ฉันคิด ฉันจึงมีอยู่” (I think, therefore I am) หลังจากนั้นท่านได้นำวิธีคิดนี้ไปใช้ยืนยันเรื่องอื่นๆ ในลักษณะของการอ้างเหตุผลที่มีการยืนยัน สนับสนุนความจริงอยู่ภายในตัวเอง

ผู้ที่ได้ชื่อว่ามีความคิดในกลุ่มเหตุผลนิยม มีความเห็นเกี่ยวกับความรู้ว่ามีบางอย่างที่มีลักษณะเป็น “บุริมสิทธิ” (a priori knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากประสบการณ์ เป็นความรู้ที่มีมาก่อนประสบการณ์ หรือเหนือประสบการณ์ ในขณะที่เดียวกันบางคนก็เห็นว่าความรู้ที่ได้โดยประสบการณ์อย่างเดียวไม่ถือว่าเป็นความรู้ ความรู้แบบบุริมสิทธิจะไม่กล่าวถึงความจริงเกี่ยวกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือเกี่ยวกับข้อเท็จจริง (fact) เช่นเมื่อเราพูดว่า นักคือนก เราไม่จำเป็นต้อง

ตรวจสอบธรรมชาติของนกว่าประโยคกล่าวจริงหรือเท็จ แต่เราสามารถรู้ได้ทันทีว่าจริง ในทำนองเดียวกัน เมื่อกล่าวว่า “วัตถุทุกชิ้นย่อมมีลักษณะกลมหรือไม่กลม การพูดเช่นนี้เป็นการแสดงว่าของทุกสิ่งย่อมมีคุณสมบัติกลมหรือไม่กลมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจริงในตัวคำพูดเอง โดยไม่ต้องไปตรวจสอบว่ามีสิ่งใดมีลักษณะตรงตามที่กล่าวหรือไม่

จริยธรรมตามลัทธิเหตุผลนิยม (Ethical Rationalism)

แนวความคิดเกี่ยวกับจริยธรรมตามลัทธิเหตุผลนิยมเริ่มขึ้นเมื่อศตวรรษที่ 17 และได้มีการปรุงแต่งเรื่อยมาจนถึงศตวรรษที่ 20 จึงมีความชัดเจนขึ้น นักเหตุผลนิยมหลายท่านมีความเห็นว่ากฎความประพฤติทั้งหลายนั้นเป็นความจริงในตัวเองเช่นเดียวกับตรรกศาสตร์หรือคณิตศาสตร์ อนึ่งในการที่จะตัดสินว่าสิ่งใดถูกต้องหรือไม่จะต้องอาศัยเหตุผลสองประการคือการอนุมานผลที่ได้รับจะต้องอาศัยเหตุผลเชิงอุปนัย (induction) และการตัดสินว่าผลอันหนึ่งดีกว่าอีกอันหนึ่งจะต้องเป็นบุริมสิทธิ (a priori) และมีความจริงนอกจากนี้ยังคิดกันอีกว่ากฎของความประพฤตินั้นมีอยู่เพียงหนึ่งเดียวกล่าวคือ บุคคลจะต้องกระทำในสิ่งที่สอดคล้องกับหลักการที่ดี

ศาสนาตามลัทธิเหตุผลนิยม (Religious Rationalism)

ศาสนาตามลัทธิเหตุผลนิยมไม่มีความชัดเจนจนกระทั่งศตวรรษที่ 16 และ 17 โดยปรากฏออกมาในรูปความคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่กาลิเลโอ (Galileo, 1564-1642) ซึ่งเป็นนักดาราศาสตร์และเป็นผู้ให้กำเนิดวิชาพลวัตสมัยใหม่ (modern dynamics) กาลิเลโอมีความเข้าใจว่าธรรมชาตินี้ถูกควบคุมโดยกฎทางคณิตศาสตร์ สิ่งนี้ปล้ำล้างสิ่งที่มหัศจรรย์โดยสิ้นเชิง และปล้ำล้างความเชื่อของศาสนาที่ว่าโครงสร้างของโลกนี้ไม่มีวันเปลี่ยนแปลงรวมทั้งในประเด็นเรื่องโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาลก็ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนในการอธิบายความเชื่อทางศาสนา

ทัศนคติของนักเหตุผลนิยมได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วเป็นกระแสคลื่นหลายระลอก ระลอกแรกเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษในรูปของเทวนิยม (Deism) นักเทวนิยมยอมรับการมีเทพเจ้าแต่ไม่ยอมรับเรื่องการแสดงอภินิหาร โดยมีความเห็นว่าเทพเจ้าไม่ควรจะแสดงพระองค์ให้ปรากฏและศาสนาที่แท้จริงนั้นควรเป็นสากลซึ่งได้รับความรู้เกี่ยวกับพระเจ้าโดยเหตุผลธรรมดาในเรื่องนี้จอห์น โทแลนด์ (John Toland, 1670 - 1722) ซึ่งเป็นนักปราชญ์เทวนิยมคนหนึ่งได้พยายามแสดงให้เห็นว่าคำสอนในพระคัมภีร์นั้นไม่มีอะไรที่ขัดแย้งกับเหตุผลหรืออยู่เหนือเหตุผล แมททิว ทินดัล (Matthew Tindall, 1675-1733) นักเทวนิยมชาวอังกฤษให้ความเห็นว่าส่วนที่จำเป็นของศาสนาคริสต์นั้นคือเรื่องจริยธรรม ซึ่งถ้าพิจารณาดูก็จะเห็นว่าเหมือนกับเหตุผลธรรมชาติ (natural reason) ส่วนเรื่องอภินิหารในศาสนานั้นเป็นเรื่องที่เกินความจำเป็น

กระแสคลื่นระลอกที่สองเกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศส คลื่นลูกนี้เกี่ยวกับปัญหาของสิ่งไม่ตีในธรรมชาติ (บาป) ซึ่งนำไปสู่ลัทธิวัตถุนิยมที่ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้า (Atheism) ผู้ที่ผลักดันในเรื่องนี้คือวอลแตร์ (Voltaire, 1694-1778) ท่านผู้นี้คิดว่าบุคคลที่มีเหตุผลย่อมจะนับถือสิ่งที่เป็นอิทธิปาฏิหาริย์ เขาได้กล่าวเย้ยหยันเกี่ยวกับเรื่องการอยู่รอดของศาสนาคริสต์และเรื่องการแบ่งชั้นของคริสตจักรว่าเป็นสิ่งที่โหดร้ายและบีบคั้น การ

ผลักดันในเรื่องดังกล่าวของปรัชญาพวกเหตุผลนิยมนี้ นับได้ว่าเป็นการเตรียมวางพื้นฐานการปฏิวัติฝรั่งเศส

กระแสคลื่นต่อมาเกิดขึ้นในประเทศเยอรมนีโดยอิทธิพลของเฮเกิล (Hegel) ผู้ซึ่งกล่าวว่าระบบความเชื่อในศาสนานั้นเป็นเพียงครึ่งทางของการนำไปสู่ปรัชญาที่สมบูรณ์และเป็นเพียงผลผลิตของเหตุผลที่ยังขาดความแน่นอน นอกจากนี้ยังมีนักปรัชญาคนอื่น ๆ อีกที่ได้ดำเนินการทั้งในด้านการแสดงให้เห็นถึงความไม่น่าเชื่อถือในสิ่งมหัศจรรย์ต่าง ๆ และพยายามชี้ให้เห็นว่าพระเยซูคริสต์ก็เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่ง

กระแสคลื่นลูกที่สี่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษภายหลังที่ชาร์ลส ดาร์วิน (Charles Darwin) ได้แต่งหนังสือเรื่องจุดกำเนิดของสิ่งที่มีชีวิต (Origin of Species, 1859) ส่งผลกระทบต่อบทอธิบายเรื่องชีวิตของพระคัมภีร์ไบเบิลโดยตรง ปรากฏว่ามีการต่อสู้ทางความคิดกันอยู่หลายทศวรรษและในที่สุดก็สงบไปหลังจากที่ทฤษฎีวิวัฒนาการได้รับการยอมรับมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในที่สุดนักเหตุผลนิยมต่างลงความเห็นว่าความรู้ทั้งหลายได้มาจากสมองมนุษย์ไม่ใช่มาจากการเปิดเผยความจริงจากสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (supernatural revelation) และการที่มนุษย์ใช้เหตุผลได้เช่นนี้เป็นการแสดงว่าพลังความคิดของมนุษย์นั้นอยู่เหนือความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

บรรณานุกรม

- Butler, J.D., **Four Philosophies and Their Practice in Education and Religion**. New York : Harper & Brothers Publishers, 1951.
- Dewey John. **How We think**. Boston : D.C. Heath and Company, 1933.
- Flew, Antony. **A Dictionary of Philosophy**. London : Laurence Under Associates Ltd., 1979.
- Kellen, George. **Introduction to Philosophy of Education**. New York : John Wiley & Sons, Inc., 1971.
- Randall, J.H., and Buchler. **Philosophy : An Introduction**. New York : Harnes & Noble Inc., 1954.
- Runes, Dogobert D. (editor). **Dictionary of Philosophy**. New jersey, Littlefield : Adams Co., 1976.